



١٥٩٣٩٢ - ٢٠١٧ م ✓



دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

گروه علوم تربیتی

ایران نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

### بررسی ابعاد تربیتی واقعه عاشورا

استادان راهنما:

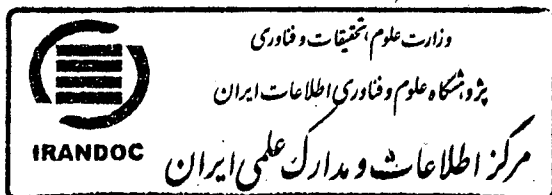
دکترسید ابراهیم میرشاه جعفری

دکتر محمد جواد لیاقتدار

پژوهشگر:

راضیه بدیعیان

اسفندماه ۱۳۸۸



۱۵۹۳۹۲

۱۳۹۰/۳/۲۲

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و  
نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق  
به دانشگاه اصفهان است.



## تقدیر

سپاس پرودگار جهانیان را که لحظه‌لحظه زندگی مرهون الطاف بی‌پایان اوست و تدوین این رساله نیز تنها در سایه الطاف بی‌پایان او میسر گشت.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم مراتب تقدیر و تشکر خود را از کلیه کسانی که رشد و تعالی اینجانب مرهون حمایت‌های آنهاست اعلام دارم.

همچنین مراتب تقدیر و تشکر خود را از اساتید گرامی جناب آقای سید ابراهیم میرشاه جعفری و جناب آقای دکتر محمدجواد لیاقتدار که بدون راهنمایی‌های ارزنده ایشان تدوین این رساله میسر نبود اعلام می‌دارم. همچنین از پدر و مادر عزیزم که همواره مرهون دعای خیرشان بوده و هستم، سپاسگزارم.

در پایان از همسر گرامی‌ام که در طی تدوین این رساله متحمل زحمات زیادی شدند و بدون همکاری ایشان اتمام این مهم ممکن نبود و همچنین دختر عزیزم صمیمانه سپاسگزارم.

تقدیم بہ بزرگ مربی نہضت عاشورا

و

تریت یافتگان مکتبش

## چکیده

حادثه عاشورا رخداد بسیار مهمی بود که در فاصله کوتاهی پس از حیات پیامبر اتفاق افتاد. و به نماد حماسه و شجاعت در مکتب تشیع مبدل گشت. اهمیت این نهضت عظیم در تاریخ اسلام و تشیع مبین ضرورت پرداختن به ابعاد مختلف این نهضت بزرگ است. بر این اساس پژوهش حاضر که از نوع پژوهش های کیفی است با استفاده از تفسیر متن و تحلیل گفتار ضمن بررسی سیره امام حسین علیه السلام رهبر بزرگ نهضت عاشورا، ابعاد تربیتی این واقعه عظیم را تبیین نموده به این نتایج دست یافته است: هدایت و رشد، حیات طیبه و عبودیت، از جمله اهداف تربیتی امام حسین در جریان واقعه عاشورا محسوب می شود. توحید، عدالت، اثر پذیری ظاهر از باطن، اثر پذیری باطن از ظاهر، پرهیز از انفعال، کرامت، خردورزی... از جمله مبانی تربیتی رویکرد تربیتی امام حسین علیه السلام است که اصول توحید نظری، توحید در پرستش، تحول باطن، بهسازی محیط اجتماعی، هدایت فردی، مسئولیت پذیری، عزتمداری در سیره فردی و در تعاملات اجتماعی و تعقل از این مبانی نشأت گرفته اند. مربی بزرگ عاشورا در راستای تحقق اهداف تربیتی خود و متناسب با اصول تربیتی از شیوه های تربیتی متناسب بهره می بردند. نیایش، عبادت پیشگی، مبارزه با تبعیض نژادی، ادای حقوق دیگران، ظلم ستیزی، اعطای بینش، اصلاح ساختار جامعه و... از جمله این روش های تربیتی است.

**کلیدواژه ها:** سیره امام حسین (ع)، عاشورا، بعد تربیتی

## فهرست مطالب

صفحه	عنوان
<b>فصل اول: کلیات پژوهش</b>	
۱	۱-۱ مقدمه
۲	۲-۱ شرح و بیان مسئله پژوهش
۴	۳-۱ هدف کلی پژوهش
۴	۱-۳-۱ اهداف ویژه پژوهش
۴	۲-۳-۱ سوال‌های ویژه پژوهش
۴	۴-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش
۶	۵-۱ روش پژوهش
۷	۶-۱ روش گردآوری اطلاعات
۸	۷-۱ تعریف مفاهیم
۸	۱-۷-۱ واقعه عاشورا
۹	۲-۷-۱ ابعاد تربیتی
۹	۱-۲-۷-۱ هدف
۹	۲-۲-۷-۱ مبانی
۹	۳-۲-۷-۱ اصول
۱۰	۴-۲-۷-۱ روش‌ها
<b>فصل دوم: ادبیات پژوهش</b>	
۱۱	۱-۲ مقدمه
۱۲	۲-۲ تاریخ وقایع عاشورا
۱۲	۱-۲-۲ امام حسین علیه‌السلام از تولد تا آغاز امامت
۱۳	۲-۲-۲ واقعه عاشورا در یک نگاه
۱۳	۱-۲-۲-۲ در زمان حیات معاویه
۱۴	۲-۲-۲-۲ مرگ معاویه
۱۵	۳-۲-۲-۲ خروج از مدینه به سوی مکه
۱۵	۴-۲-۲-۲ اقامت چهار ماهه امام در مکه
۱۵	۱-۴-۲-۲-۲ دریافت نامه‌ها مکرر از سوی مردم کوفه



۱۶	..... ۲-۲-۲-۲ اعزام مسلم بن عقیل به کوفه
۱۷	..... ۲-۲-۲-۳ دگرگونی اوضاع کوفه
۱۸	..... ۲-۲-۲-۵ ترک مکه
۱۸	..... ۲-۲-۲-۶ عزیمت به عراق
۱۸	..... ۲-۲-۲-۷ رسیدن به سرزمین کربلا
۱۹	..... ۲-۲-۲-۸ شهادت امام حسین علیه‌السلام و
۲۲	..... ۲-۲-۲-۹ اسارت اهل بیت
۲۲	..... ۲-۲-۲-۱۰ بازگشت اسرا به مدینه
۲۲	..... ۲-۲-۲-۱۱ تداوم نهضت
۲۳	..... ۲-۳-۲ پیشینه و تاریخچه موضوع پژوهش
<b>فصل سوم: اهداف و مبانی تربیتی</b>	
۲۵	..... ۳-۱-۱ بخش اول: اهداف تربیتی امام حسین در جریان واقعه عاشورا
۲۵	..... ۳-۱-۱-۱ مفهوم شناسی
۲۶	..... ۳-۱-۲ مفهوم هدف تربیتی
۲۶	..... ۳-۱-۳ فواید و ثمرات اهداف تربیتی
۲۶	..... ۳-۱-۴ اهداف تربیتی مبتنی بر تربیت اسلامی
۲۷	..... ۳-۱-۵ اهداف تربیتی نهضت عاشورا
۲۷	..... ۳-۱-۵-۱ هدایت و رشد
۲۸	..... ۳-۱-۵-۱-۱ هدایت و رشد فردی
۲۹	..... ۳-۱-۵-۲ هدایت و رشد جامعه
۲۹	..... ۳-۱-۵-۲-۱ حیات طیبه
۳۱	..... ۳-۱-۵-۳ عبودیت
۳۴	..... ۳-۲-۲ بخش دوم: مبانی تربیتی
۳۴	..... ۳-۲-۲-۱ توحید
۳۵	..... ۳-۲-۲-۲ عدالت
۳۸	..... ۳-۲-۳ اثر پذیری رفتار مشهود از باطن
۳۹	..... ۳-۲-۴ اثرپذیری باطن از ظاهر
۴۰	..... ۳-۲-۵ پرهیز از انفعال

عنوان

صفحه

۴۲-۲-۳-۶- کرامت ..... ۴۲

۴۴-۲-۳-۷- خردورزی ..... ۴۴

فصل چهارم: اصول تربیتی واقعه عاشورا

۴۴-۱-۴- مقدمه ..... ۴۶

۴۷-۲-۴- اصول مبتنی بر مبنای توحید ..... ۴۷

۴۷-۱-۲-۴- توحید نظری ..... ۴۷

۴۸-۲-۲-۴- توحید در پرستش ..... ۴۸

۵۲-۳-۴- اصول مبتنی بر مبنای عدالت ..... ۵۲

۵۲-۱-۳-۴- عدالت فردی ..... ۵۲

۵۳-۲-۳-۴- عدالت اجتماعی ..... ۵۳

۵۵-۴-۴- اصل مبتنی بر اثر پذیری رفتار مشهود از باطن ..... ۵۵

۵۵-۱-۴-۴- تحول باطن ..... ۵۵

۵۵-۵-۴- اصول مبتنی بر مبنای اثر پذیری باطن از ظاهر ..... ۵۵

۵۵-۱-۵-۴- بهسازی محیط اجتماعی ..... ۵۵

۵۷-۲-۵-۴- هدایت فردی ..... ۵۷

۵۸-۶-۴- اصل مبتنی بر مبنای پرهیز از انفعال ..... ۵۸

۵۸-۱-۶-۴- مسئولیت پذیری ..... ۵۸

۵۸-۱-۱-۶-۴- مسئولیت پذیری رهبر نهضت ..... ۵۸

۵۹-۲-۱-۶-۴- تشریح مسئولیت نخبگان ..... ۵۹

۶۰-۳-۱-۶-۴- مسئولیت پذیری عموم ..... ۶۰

۶۰-۷-۴- اصول مبتنی بر مبنای کرامت ..... ۶۰

۶۰-۱-۷-۴- عزتمداری در سیره فردی ..... ۶۰

۶۱-۲-۷-۴- عزتمداری در تعاملات اجتماعی ..... ۶۱

۶۲-۸-۴- اصل مبتنی بر مبنای خردورزی ..... ۶۲

۶۲-۱-۸-۴- اندیشه (تعقل) ..... ۶۲

فصل پنجم: روش های تربیتی

۶۷-۱-۵- روش های تربیتی تربیت توحیدمحور ..... ۶۷

۶۷-۱-۱-۵- نیایش (دعا) ..... ۶۷

عنوان	صفحه
۵-۱-۲- عبادت پیشگی در کلیه شؤون زندگی.....	۶۸
۵-۲- روش‌های تربیتی تربیت عدالت محور.....	۶۹
۵-۲-۱- ظلم ستیزی.....	۶۹
۵-۲-۲- احترام به حقوق دیگران.....	۶۹
۵-۲-۳- در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی.....	۷۰
۵-۲-۴- مبارزه با تبعیض نژادی.....	۷۱
۵-۳- شیوه‌های تربیتی در راستای تحول باطن.....	۷۳
۵-۳-۱- اعطای بینش و اصلاح نگرش.....	۷۳
۵-۳-۱-۱- اعطای بینش در مورد هدف قیام.....	۷۳
۵-۳-۲- اعطای بینش در مورد اوضاع اجتماعی زمان.....	۷۴
۵-۳-۳- اعطای بینشی صحیح در ارتباط با سرانجام قیام.....	۷۷
۵-۳-۴- اعطای بینشی صحیح در ارتباط با مفهوم زندگی و مرگ.....	۷۷
۵-۴- روش‌های تربیتی در راستای بهسازی محیط اجتماعی.....	۷۹
۵-۴-۱- اصلاح ساختار جامعه.....	۷۹
۵-۴-۲- اصلاح زمامداران.....	۸۰
۵-۵- روش‌های تربیتی در راستای هدایت فردی.....	۸۰
۵-۵-۱- تحریض.....	۸۱
۵-۵-۲- رفع موانع تربیت.....	۸۲
۵-۵-۳- توبیخ.....	۸۳
۵-۶- شیوه تربیتی مبتنی بر اصل مسئولیت.....	۸۴
۵-۷- روش‌های تربیتی در راستای تربیت عزت محور.....	۸۸
۵-۷-۱- بستر سازی در محیط خانواده.....	۸۸
۵-۷-۲- توکل.....	۸۹
۵-۷-۳- هدفمند سازی زندگی.....	۹۰
۵-۷-۴- مرگ اندیشی سازنده.....	۹۱
۵-۸- روش‌های تربیتی در راستای تربیت عقلانی.....	۹۲
۵-۸-۱- خرافه ستیزی.....	۹۳
۵-۸-۲- روش عبرت آموزی.....	۹۴

عنوان

صفحه

انتخاب آگاهانه.....	۳-۸-۵
انتخاب آگاهانه.....	۹۵
<b>فصل ششم: خلاصه و نتیجه گیری</b>	
۱-۶- خلاصه.....	۹۷
۲-۶- نتیجه گیری.....	۱۰۰
۱-۲-۶- مبنای اول اصول و روش های مرتبط با آن.....	۱۰۰
۲-۲-۶- مبنای دوم اصول و روش های مرتبط با آن.....	۱۰۰
۳-۲-۶- مبنای سوم اصول و روش های مرتبط با آن.....	۱۰۱
۴-۲-۶- مبنای چهارم اصول و روش های مرتبط با آن.....	۱۰۲
۵-۲-۶- مبنای پنجم اصول و روش های مرتبط با آن.....	۱۰۳
۶-۲-۶- مبنای ششم اصول و روش های مرتبط با آن.....	۱۰۳
۷-۲-۶- مبنای هفتم اصول و روش های مرتبط با آن.....	۱۰۵
۳-۶- پیشنهادات.....	۱۰۵
۴-۶- محدودیت های تحقیق.....	۱۰۶
منابع و ماخذ.....	۱۰۷

## فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۳۴.....	شکل ۳-۱ مراتب اهداف تربیتی در جریان واقعه عاشورا.....
۱۰۰.....	شکل ۶-۱ ارتباط مبنای توحید و اصول و روش‌های مرتبط با آن.....
۱۰۱.....	شکل ۶-۲ ارتباط مبنای عدالت و اصول و روش‌های مرتبط با آن.....
۱۰۲.....	شکل ۶-۳ ارتباط مبنای اثر پذیری رفتار مشهود از باطن و اصول و روش‌های مرتبط با آن.....
۱۰۳.....	شکل ۶-۴ ارتباط مبنای اثر پذیری باطن از ظاهر و اصول و روش‌های مرتبط با آن.....
۱۰۳.....	شکل ۶-۵ ارتباط مبنای اثر پذیری پرهیز از انفعال و اصول و روش‌های مرتبط با آن.....
۱۰۴.....	شکل ۶-۶ ارتباط مبنای کرامت و اصول و روش‌های مرتبط با آن.....
۱۰۵.....	شکل ۶-۷ ارتباط مبنای خردورزی و اصول و روش‌های مرتبط با آن.....

## فهرست جدول ها

عنوان

صفحه

جدول ۶-۱ ارتباط مبانی، اصول و روش های تربیتی در جریان واقعه عاشورا ..... ۹۹

## فصل اول

### کلیات پژوهش

#### ۱-۱ مقدمه

پیامبر بزرگ اسلام همواره با تاکید بر نقش تربیتی ائمه معصومین مردم را به تمسک و الگوگیری از آنها فراخوانده است. «یا ابا ذر- ان الله عز و جل جعل اهل بیتی فی امتی کسفینه نوح من رکبها نجا و من رغب عنها غرق» ای اباذر خداوند خاندان مرا در میان امتم مانند کشتی نوح قرار داده هر کس سوار شد نجات یافت و هر کس دوری کرد نابود شد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۴، ص ۷۷). تشبیه ائمه معصومین به کشتی نوح از یک سو مبین نقش الگویی ائمه معصومین و از سوی دیگر مبین فراز و نشیب‌های پیش روی امت اسلامی است لذا نبی اکرم به عنوان مربی بزرگ امت اسلامی مریبان اصلح پس از خود را به جامعه اسلامی معرفی می‌کند.

بر این اساس ائمه معصومین مریبان مکتب تربیتی اسلام هستند که هر یک متناسب با اوضاع و شرایط اجتماعی و سیاسی زمان خود در راستای تعالی این مکتب الهی تلاش نموده‌اند. وحسین بن علی علیه‌السلام سومین جانشین بر حق رسول خداست که نبی مکرم اسلام بر نقش تربیتی و هدایت‌گر ایشان تاکید خاص فرمودند «بیش از چهل لقب برای سیدالشهدا «ع» نقل شده است. (ابن شهر آشوب، ۱۴۰۵ق، ج ۴، ص ۷۸) که یکی از آنها مصباح هدایت و کشتی نجات است. «ان الحسین مصباح الهدی و سفینه النجاة» (قمی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۲۵۷).

آن حجت الهی علاوه بر مقام امامت در شیوه زندگی راهنمای بشر است و در بحران‌ها و طوفانهای اجتماعی،

کشتی نجات بخشی است که هر کس به ولای او چنگ زند، از امواج بی‌دینی و ذلت نجات یافته به ساحل عزت و کرامت می‌رسد. چراغ حسینی در شب تاریک تاریخ، همواره درخشان بوده و «راه» نشان داده است.

حسین علیه‌السلام سبط نبی اکرم سومین پیشوای شیعیان خالق حماسه‌ایی بی‌نظیر در تاریخ بشریت است حماسه‌ایی که خاستگاه مکتب تربیتی حسینی است مکتبی فراتاریخی و فراجغرافیایی

مکتب حسینی مکتب جامعی است با اهداف متعالی و مبتنی بر اصول و مبانی متقن نشأت گرفته از معارف الهی. حسین علیه‌السلام احیاگر حیات معقول بشر و زنده‌کننده اسلام نبوی و سیره علوی است. سیدالشهدا اسلام رو به اضمحلال نبوی را به تمامه برپا نمود تا پرچم اسلام ناب محمدی تا همیشه تاریخ در اهتزاز باشد و مصداق این جمله نبی اکرم بر همگان اعیان گردد. «حسین منی و أنا من حسین» (ابن قولویه، ۱۳۵۶ق، ص ۵۳؛ فیروزآبادی، ۱۳۹۲ق ج ۳، ص ۲۱۶؛ صابری یزدی، ۱۳۷۵، ص ۱۴۵؛ طبرسی، ۱۳۹۰ق، ص: ۲۱۷). یکی از علمای بزرگ اهل سنت (قاضی عیاض) در ذیل این حدیث می‌گوید: «گویا رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله به نور وحی آنچه را میان حسین (ع) و آن قوم واقع شدنی بود می‌دانست و تعدداً نام حسین را برد و اعلام نمود که او و حسین از نظر وجوب محبت و حرمت معرض و محاربه، چون شخص واحدند» (ابن العربی، بی‌تا، ج ۴، ص ۳۳۹؛ المناوی، ۱۳۹۱ق، ج ۳، ص ۳۸۷). این یگانگی تنها از حیث محبت و حرمت تعرض و محاربه نیست بلکه مبین آن است که بقای دین و آیین اسلام به وسیله حسین بن علی علیه‌السلام است «اسلام را تا حالایی که شما می‌بینید سیدالشهدا زنده نگه داشته است» (موسوی الخمینی، ۱۳۶۱-۱۳۷۱، ج ۱۳، ص ۱۵۳) مکتب حسینی مکتب بالندگی و تعالی انسان‌هاست و تبیین ابعاد تربیتی این مکتب تبیین‌کننده رویکردی فراتاریخی و فراجغرافیایی است که روح حیات معقول را به کالبد انسان‌های تشنه حقیقت خواهد دمید.

پس از مقدمه فوق قابل ذکر است که چارچوب کلی پژوهش حاضر در این فصل بر این اساس ترسیم شده است: (۱) شرح مسأله تحقیق، (۲) تبیین اهداف پژوهش، (۳) ارائه روش و ابزار تحقیق، (۴) تعریف کلمات کلیدی در راستای تبیین روشن تر مسأله.

## ۱-۲ شرح و بیان مسئله پژوهش

تربیت در اصطلاح عبارت است از: «فراهم آوردن زمینه رشد و پرورش استعدادهای درونی و قوای جسمانی و روانی انسان برای وصول به کمال مطلوب» (اسماعیلی، ۱۳۸۱، ص ۳۹) به نص صریح قرآن آفرینش انسان و جن (موجودات ذی شعور) در راستای کسب معرفت و نیل به مقام عبودیت بوده است «و ما خلقت الجن و الإنس إلا ليعبدون» (ذاریات/۵۶). و تبلور معرفت و عبودیت به عنوان کمال مطلوب جز در سایه تربیت متعالی محقق



نخواهد شد لذا تربیت تنها بستر تحقق کمال مطلوب آفرینش و به عبارت دیگر تبلور معرفت و بندگی است. حاصل تربیت صحیح مبتنی بر معارف الهی دستیابی به مقام قرب الهی است. «قرب الهی یکی از اهداف غایی تربیت است» (باقری، ۱۳۸۶، ج ۱ ص ۸۰) و نقطه اوج قرب به خدا، مقامی است که انسان را به ذات اقدس باری تعالی رهنمون می‌نماید، در جوار رحمت الهی استقرار می‌یابد، چشم و زبان او می‌شود و به اذن خدا کارهای خدایی می‌کند «ما تقرب الی عبد بشیء احب الی مما اقتضت علیه و انه لیقرب الی بالنافله حتی احبه فاذا احببته کنت سمعه الذی یسمع به بصره الذی یبصر به و لسانه الذی ینطق به و یده الذی یبطش بها» (کلینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۳۵۲). تربیتی که مبتنی بر معارف الهی است و در راستای تحقق عبودیت و معرفت بر متری اعمال می‌شود بر مبنای تعالیم الهی شکل می‌گیرد و در راستای اهداف متعالی جریان می‌یابد. تربیت متعالی بدون الگوهای انسانی به منزله تئوری‌هایی است که هرگز جامه عمل نمی‌پوشد لذا قرآن کریم به عنوان منشور اعتقادی و تربیتی مسلمین یکی از راهکارهای هموارسازی مسیر تربیت و رهنمون نمودن انسان به سوی کمال نهایی را الگوگیری از انسان‌های فرهیخته‌ای نظیر رسول خدا معرفی می‌کند «لقد کان لکم فی رسول الله أسوة حسنة لمن کان یرجوا الله والیوم الآخر و ذکر الله کثیرا (احزاب/۲۱) در واقع «وجود پیغمبر و ائمه اطهار به عنوان جانشینان برحق ایشان کانونی است که ما باید از آن کانون [روش زندگی] استخراج کنیم» (مطهری، ۱۳۸۵). بر این اساس ائمه معصومین به عنوان جانشینان برحق رسول خدا همواره در نقش یک مربی در صدد اجرای برنامه‌های تربیتی منبعث از سیره نبوی و تعالیم اسلامی بودند. اصول، اهداف تربیتی و شیوه‌های تربیتی که متناسب با ویژگی‌های متریان و در راستای تحقق اهداف متعالی به کار گرفته می‌شد و همچنین شیوه‌های سنجش ایمان واقعی پیروان و... هر یک تئوری‌های تربیتی جامه عمل پوشیده‌ای است که در دقیق‌ترین و حساس‌ترین آزمون‌ها اعتبار خود را به اثبات رسانده است. این در حالی است که کشف این بنیادهای تربیتی در راستای نهادینه کردن آن در نهادهای آموزشی و حتی سراسر جامعه یکی از اساسی‌ترین کارکردهای فلسفه تعلیم و تربیت محسوب می‌شود.

در راستای نهادینه کردن اصول، اهداف و شیوه‌های تربیتی منبعث از تعالیم اسلامی اولین گام استنباط آموزه‌های تربیتی سیره پیشوایان دینی به عنوان مریان بزرگ مکتب اسلام است. در راستای تحقق این هدف سیره عملی امام حسین علیه‌السلام سومین پیشوای شیعیان الگوی تربیتی کامل و منبعی متقن و کامل در راستای کشف اصول، اهداف و شیوه‌های تربیتی کمال گرا می‌باشد زیرا نهضت حسینی آغاز یک انقلاب تربیتی است که بر مبنای اصول دین مبین اسلام شکل گرفته است. این واقعه مهم، به عنوان بخشی از زندگی امام حسین (ع) عرصه

ظهور و بروز اصول، اهداف و شیوه‌های تربیتی منبعث از تعالیم الهی است لذا سیره سیدالشهدا در جریان این نهضت عظیم که در نوع خود یک انقلاب تربیتی منحصر به فرد است می‌تواند الگویی جامع در جهت تدوین منشور تربیت اسلامی باشد. بر همین اساس، تبیین اصول، اهداف، و شیوه‌های تربیتی سیره امام حسین علیه‌السلام با تاکید بر واقعه عاشورا و بهره‌گیری از آنها به عنوان تئوری راهنمای عمل در جهت تدوین اهداف، اصول و روش‌های تربیتی در سازمان‌های متولی امر تربیت در جامعه به ویژه آموزش و پرورش محور اصلی این پژوهش محسوب می‌شود.

### ۳-۱ هدف کلی پژوهش

هدف پژوهش حاضر بررسی ابعاد تربیتی سیره امام حسین در جریان واقعه عاشورا است.

#### ۱-۳-۱ اهداف ویژه پژوهش

تبیین اهداف تربیتی سیره امام حسین در جریان واقعه عاشورا.

تبیین اصول تربیتی سیره امام حسین در جریان واقعه عاشورا.

تبیین روش‌های تربیتی سیره امام حسین در جریان واقعه عاشورا.

#### ۲-۳-۱ سوال‌های ویژه پژوهش

اهداف تربیتی سیره امام حسین در جریان واقعه عاشورا کدام است؟

اصول تربیتی سیره امام حسین در جریان واقعه عاشورا کدام است؟

روش‌های تربیتی سیره امام حسین در جریان واقعه عاشورا کدام است؟

### ۴-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش

تاریخ بشر بستر تقابل حق و باطل بوده است. با این وجود قیام‌هایی که در طول تاریخ به وقوع پیوسته است در گذر زمان غبار فراموشی گرفته و از قهرمانان آن جز نام و نشانی در کتب تاریخی چیزی بر جای نمانده است. اما قیام کربلا و قهرمانان واقعی آن نه تنها به فراموش‌شده تاریخ نیوستند بلکه احیاگر آخرین دین خدا شدند.

عاشورا حادثه عظیم تاریخی است که به ظاهر کمیتی محدود دارد ولی از آنچنان کیفیت نامحدودی برخوردار است که زمان، مکان و حتی دین و مذهب نتوانسته است مانع گسترش فرهنگ آن گردد. مهاتما گاندی رهبر فقید هند می‌گوید: «اگر هندوستان بخواهد یک کشور پیروز گردد بایستی از سرمشق امام حسین پیروی کند» (هاشمی نژاد ۱۳۸۶، ص ۴۴۵). نهضت کربلا درس‌های حماسی و مبارزاتی و آثار تربیتی و معنوی فراوان

داشته و دارد آثاری که حادثه کربلا در اندیشه و رفتار مسلمانان و حتی غیر مسلمانان بر جای گذاشته است تا آخرین لحظه زندگی بشر استمرار خواهد داشت چرا که عاشورا یک حادثه نیست، یک تفکر توأم با عمل است.

امام حسین (ع) در سیره عملی و گفتار خویش ضمن بستر سازی در راستای رویکرد تربیتی خویش، عرصه را برای ظهور و بروز صفات عالی اخلاقی و تربیتی در بین یاران و اهل بیت خود فراهم نموده‌اند. آنچه کربلا را به نهضتی انسان ساز و تاثیر گذار مبدل ساخت اصول و مبانی متقن تربیتی است که از تعالیم متعالی اسلام نشأت گرفته است. از همین روست که کربلا را می‌توان بعثت دوباره ارزشهای اسلامی و انسانی دانست. بنابراین نگرش حماسی و عاطفی محض به واقعه کربلا، جفایی است مضاعف بر آفرینندگان این حادثه عظیم زیرا «حسین یک مکتب است و پس از شهادتش زنده تر می‌شود» (مطهری، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۲۱) مرثیه سرایی و تهییج عواطف مردم برای احیای مکتب حسینی کافی نیست بلکه با احیای ابعاد تربیتی واقعه عاشورا که طی بیش از چهارده قرن مهجور مانده است باید در راستای تحقق اهداف متعالی سیدالشهدا تلاش شود زیرا ایشان در آغاز حرکت انقلابی خود با مشخص نمودن هدف خود که همان اصلاح امت رسول خدا بود بر بعد تربیتی حرکت خود تاکید کردند.

«أنی لم أخرج أشرا و لا بطرا و لا مفسدا و لا ظالما و إنما خرجت لطلب الإصلاح فی أمة جدی  
 أريد أن آمر بالمعروف و أنهي عن المنکر و أسیر بسيرة جدی و أبی.. همانا من به منظور تباهگری و  
 خودخواهی و فساد و ستمگری قیام نکرده‌ام؛ و تنها برای اصلاح امت جدم محمد صلی الله علیه قیام کرده‌ام. من  
 می‌خواهم به خوبیها سفارش کنم و از زشتی‌ها جلو گیری نمایم و به سیره جدم و پدرم رفتار کنم» (ابن شهر  
 آشوب، ۱۴۰۳، ج ۴، ص ۸۹ نجفی، ۱۳۶۲، ص ۳۶۰؛ مقرر، ۱۳۹۱ق، ص ۱۵۶) تاکید امام بر اصلاح امت  
 پیامبرمیین رویکرد تربیتی این حرکت عظیم است. بنابراین پرداختن به بعد حماسی و عاطفی این حرکت و غفلت  
 از ابعاد تربیتی آن نوعی تحریف معنوی واقعه عاشورا است. «و تحریف معنوی صد بار خطرناک تر از تحریف لفظی  
 واقعه عاشورا است» (مطهری، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۱۰۴). لذا بررسی ابعاد تربیتی واقعه عاشورا یکی از مهم‌ترین  
 اقدامات در راستای تحقق اهداف قیام سیدالشهدا محسوب می‌شود.

از سوی دیگر ضرورت توجه به جنبه تربیتی سیره پیشوایان دینی از جمله امام حسین (ع) از آن جا نشأت  
 می‌گیرد که نظام تعلیم و تربیت ما در حال حاضر با ناکامی‌های جدی روبه روست «بخش عظیمی از این ناکامی‌ها  
 به علت حاکم نبودن فلسفه یا مکتبی منسجم بر عملکردهای موجود رخ داده است» (زیباکلام، ۱۳۷۹، ص ۱۵۵).  
 «فقدان مکتب فکری منبعث از ارزشها و تعالیم الهی و دینی باعث الگوبرداری‌های غلط از نظام‌های آموزشی دنیا  
 گشته و نظام تعلیم و تربیت کشور را دچار چالش‌های جدی نموده است زیرا اقتباس‌های آموزشی با فلسفه حاکم

بر نظام آموزشی کشورهمخوانی نداشته است.<sup>۱</sup> (زیبا کلام، ۱۳۷۹). این در حالی است که در کشوری که داعیه‌های دینی و فلسفی خاص خود را دارد قسمت اعظم مباحث تربیتی برگرفته از تئوری‌های غربی و برنامه‌های آموزشی موجود در مدارس کشورهای اروپایی می‌باشد در حالی که آموزه‌های تربیتی دین اسلام در جامعه‌ایی که بر اساس ارزش‌های اسلامی شکل گرفته است می‌تواند منشاء یک نظام تعلیم و تربیت ایده آل باشد و سیره ائمه معصومین به عنوان مربیانی که اصول، اهداف و شیوه‌های تربیتی منبعث از تعالیم اسلامی را به منصف ظهور رسانده‌اند می‌تواند الگویی عملی برای نظام تعلیم و تربیت جوامع اسلامی باشد.

### ۱-۵ روش پژوهش

از آنجا که «تحقیقات بنیادی به کشف قوانین و اصول علمی می‌پردازد و در صدد توسعه دانسته‌های موجود درباره اصول و قوانین علمی است» (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۶، ص ۷۹). این تحقیق در زمره پژوهش‌های بنیادی قرار می‌گیرد. از سوی دیگر پژوهش حاضر با توجه به تعریف اریکسون<sup>۱</sup> از پژوهش تفسیری در زمره پژوهش‌های تفسیری نیز قرار می‌گیرد<sup>۲</sup> اریکسون پژوهش تفسیری را به عنوان پژوهشی درباره معانی آنی و محلی اعمال اجتماعی برای عاملان این اعمال تعریف می‌کند<sup>۳</sup> (اریکسون، ۱۸۸۶) همچنین با توجه به تعریف نورمن دنزین<sup>۲</sup> و یوانا لینکلن<sup>۳</sup> از پژوهش کیفی «پژوهش کیفی متضمن رویکردی تفسیری به موضوع مورد مطالعه است» (دنزین و لینکلن، ۱۹۹۴). این پژوهش از نوع کیفی است که بر اساس مطالعات گسترده کتابخانه‌ایی ضمن بررسی سیره امام حسین در جریان واقعه عاشورا در صدد کشف مبانی و آموزه‌های تربیتی سیره ایشان در جریان این واقعه عظیم است. از سوی دیگر مطالعه حاضر در زمره پژوهش‌های تاریخی نیز قرار می‌گیرد زیرا «پژوهش تاریخی جستجوی نظامدار داده‌ها برای پاسخ دادن به سؤالات مربوط به وقایع گذشته است» (گال و همکاران، ۱۳۸۶) و در پژوهش حاضر بررسی وقایع زمان گذشته برای پاسخگویی به سؤالات تحقیق الزامی است و از آنجا که استنتاج دلالت‌های تربیتی سخنان امام در کنار سیره عملی ایشان یکی از مهم‌ترین بخش‌های این پژوهش محسوب می‌شود و «تفسیر متن و تحلیل گفتار از جمله روش‌های است که برای کشف آموزه‌های تربیتی از متون اسلامی به کار می‌رود» (اعرافی، ۱۳۷۹). در بررسی حاضر از شیوه تحلیلی استنتاجی نیز استفاده شده است.

1 - Erikson  
2 - Denzin  
3 - Lincoln